

12-1-1986

Human Cremations from Chios/Ανάλυση Οστεολογικού Υλικού απο 3 Τεφροδόχους της Χίου

P.A. Agelarakis
Adelphi University

Follow this and additional works at: http://digitalcommons.adelphi.edu/ant_pubs

Part of the [Anthropology Commons](#)

Repository Citation

Agelarakis, P.A., "Human Cremations from Chios/Ανάλυση Οστεολογικού Υλικού απο 3 Τεφροδόχους της Χίου" (1986). *Anthropology Faculty Publications*. 15.

http://digitalcommons.adelphi.edu/ant_pubs/15

This Journal Article is brought to you for free and open access by the Anthropology at Digital Commons @ Adelphi University. It has been accepted for inclusion in Anthropology Faculty Publications by an authorized administrator of Digital Commons @ Adelphi University. For more information, please contact kherold@adelphi.edu.

Η Ο Ρ Ο Σ

ενα αρχαιογνωστικο περιοδικο

ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΑΓΓΕΛΑΡΑΚΗΣ

*Ανάλυση οστεολογικού υλικού από τρεις τεφροδόχους
στην πόλη της Χίου*

ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΑΓΓΕΛΑΡΑΚΗΣ

Ανάλυση οστεολογικού υλικού από τρεις τεφροδόχους
στην πόλη της Χίου

Το 1980 και το 1982 στη νότια περιοχή της σημερινής πόλης στο χώρο του εκτεταμένου νότιου νεκροταφείου της αρχαίας πόλης βρέθηκαν μια σειρά από μαρμαρίνες τεφροδόχους που περιείχαν οστά και ορισμένα άλλα αντικείμενα-κτερίσματα¹. Τρεις απ' αυτές ήταν άλικτες και το οστεολογικό τους περιεχόμενο ήταν δυνατόν να εξεταστεί από ανθρωπολόγο. Η τεφροδόχος του οικοπέδου Σαλαλέ (θέση 34 στον χάρτη 3) ήταν ελεύθερη στο χρώμα ενώ οι δύο του οικοπέδου Συράκη-Λιτσάκη (θέση 33 στον χάρτη 3) ήταν τοποθετημένες μέσα σε κυβικούς κιβωτιόσχημους τάφους από πλάκες Θυμιανών. Στην πρώτη τεφροδόχο, μαζί με τα οστά υπήρχαν και ένα σπασμένο αλαβάστρινο αγγείο και τμήμα χάλκινου καθρέφτη: οι άλλες δύο δεν είχαν κτερίσματα. Η εξέταση των (αυπολειμμάτων) των οστών έγινε το καλοκαίρι του 1983 και το 1984 στο Μουσείο της Χίου όπου είχαν μεταφερθεί: μετά την εξέταση ξανατοποθετήθηκαν μέσα στις τεφροδόχους. Οι αριθμοί στις παρεθέσεις δηλώνουν τον αριθμό ευρετηρίου του Μουσείου Χίου.

ΤΕΦΡΟΔΟΧΟΣ Α (3798). ΘΕΣΗ: ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΣΑΛΑΛΕ, ΧΙΟΣ

Άτομο Ι

(Κατά Vallois)

Βάρος οστών: 1.700 g.

Όγκος οστών: 2,8 l.

Μέσος όρος μεγέθους οστικών τεμαχιδίων: 2 cm.

Τεμαχίδια οστών κρανίου: 70, εκ των οποίων: 65 διερρηγμένα στους διπλούς, μέσος όρος πάχους οστικών τεμαχιδίων κρανίου: 3,64 mm, τεμαχίδια οστών κρανίου με ραφές συναρθρώσεων: 20, βαθμός σύγκλισης ραφών συναρθρώσεων: I-II, βαθμός καύσεως οστων κρανίου: 3, χρώμα: γκριζο-λευκό, υποκίτρινο.

Τεμαχίδια οστων με αρθρικές επιφάνειες: 45, βαθμός καύσεως: 4-2, χρώμα-μαύρο-γκρίζο, κίτρινο, λευκό.

Τεμαχίδια οστών άκρων: 70, μέσος όρος πάχους οστικών τεμαχιδίων: 3.93 mm.

Βαθμός καύσεως: 4-3, χρώμα μαύρο-γκρίζο-κίτρινο.

Τεμαχίδια άλλων οστών: 77, βαθμός καύσεως: 3, χρώμα: γκριζο-κίτρινο.

1. XX 15 (1983)95 αρ. 5, 96 αρ. 9.

Ποσότητα στάχτης μεγέθους κόκκου: (2-0,2)mm., ακατέργαστες πέτρες ασβεστολιθικού χαρακτήρα μικρού μεγέθους (κατά μέσο όρο 2-3 cm), τεμαχίδια οστέων αχρωμάτιστα.

Κατά την ανάλυση του ανθρωπολογικού υλικού βρέθηκαν:

α) εκ του κρανίου:

Τεμάχιο μετωπικού (αριστερό ημιμόριο) όπου διακρίνονται το υπερόφριο τόξο, με άνω έξω τριτιμόριο της οφθαλμικής κόγχης. Χρώμα: Λευκό.

Τεμάχιο βρεγματικού (αριστερού ημιμορίου) με ραφή συναρθρώσεως. Χρώμα: Λευκό.

Τεμαχίδιο άνω μούρας του ινιακού οστού. Χρώμα: Μαύρο-Γκριζο.

Τεμαχίδιο ζυγωματικής απόφυσης (δεξιάς) μετά ραφής μετωπικού-ζυγωματικού.

Τεμαχίδιο κροταφικού απροσδιόριστο ποιιάς πλευράς. Χρώμα: Γκριζο.

Λιθοειδή οστά. Χρώμα: Μαύρο - Γκριζο.

β. εκ του κάτω γναθικού:

Κονδυλική απόφυση (δεξιά). Χρώμα: Μαύρο.

Κορωνοειδής απόφυση (πιθανώτατα δεξιά).

γ. εκ των φατνείων αμφοτέρων γναθικών:

Φατνεία κυνόδοντα, προγομφίου I, προγομφίου II, γομφίου I, άνω γναθικού (δεξιού ημιμορίου). Φατνεία κάτω γναθικού δύριζων γομφίων I και II (αριστερού ημιμορίου).

δ. εκ των οδόντων:

Βοθρία δυο κεντρικών και πλάγιων κοπτήρων, βοθρίου και ρίζα κυνόδοντα. Βοθρίο δέριζου προγομφίου (πιθανώτατα άνω γναθικού), βοθρία τρίριζων γομφίων III (άνω γναθικού).

Λιθοειδή οι μονόριζοι: προγομφίοι II κάτω γναθικού (δεξιού ημιμορίου), δύριζος γομφίος II κάτω γναθικού (πιθανώτατα αριστερού ημιμορίου), δέριζος γομφίος III κάτω γναθικού (πιθανώτατα δεξιού ημιμορίου) με ίχνη τεριδόνας της ρίζας.

ε. εκ της σπονδυλικής στήλης:

Τεμαχίδια έως τρίμματα σπονδύλων με ελάχιστες αρθρικές επιφάνειες: 28. Χρώμα: Υποκίτρινο - Λευκό.

ζ. εκ των πλευρών:

Τρίμματα οστών των πλευρών: 9. Χρώμα: Μαύρο - Γκριζο.

η. εκ των ωμοπλατών:

Διακρίνονται αμφοτέρες οι αρθρικές επιφάνειες (Cavitas glenoidalis) των ωμοπλατών (αριστερού και δεξιού μορίου).

θ. εκ της λεκάνης:

Τρίμματα της ηλιακής άκανθας: 2. Χρώμα: Λευκό.

ι. εκ των άνω άκρων:

Τρίμμα της αρθρικής επιφάνειας βραχίωνος (Caput humerus), απροσδιορίστου πλευράς.

Αρθρική επιφάνεια (caput radius) και (tuberositas radius) της δεξιάς κερκίδας. Τρίμματα φαλάγγων χειρός.

κ. εκ των κάτω άκρων:

Μείζων τροχαντήρ μηριαίου, τεμαχίδιο μηριαίου μετά (Linea aspera και Foramen nutritium). Διακρίνονται τρίμματα κνήμης, περόνης.

Από την ανάλυση του ανθρωπολογικού υλικού, η συλλογή των οστών έγινε αρκετά αντιπροσωπευτικά από όλα τα τμήματα του σκελετού μετά τη καύση. Η ένταση της πυράς (θερμοκρασία) δεν έφτασε σε υψηλά επίπεδα. Οι ισχυρές θερμοκρασίες σημειώθηκαν στο κέντρο της πυράς και οι ασθενέστερες προς τα άκρα. Κατ' αυτό το τρόπο επηρεάστηκε και η καύση του ατόμου (Α) ώστε, στα μέσα (medialis) του σκελετού παρατηρούνται οι περισσότερες αντίστροφες κυρτώσεις, συστροφές και στρεβλώσεις. Αντιθέτως, στα άκρα (lateralis) του σκελετού τα οστά ρικνούνται ελάχιστα.

Συμπέρασμα: Το άτομο (Α) είναι γένους αρσενικού, ηλικίας νεαρού ενήλικα, 23-28 χρόνων.

Η αιτία θανάτου δεν ήταν δυνατόν να διαπιστωθεί, καθώς επίσης παθολογικές καταστάσεις ή διακεκριμένα χαρακτηριστικά.

ΤΡΕΦΟΔΟΧΟΣ Α (3775). ΘΕΣΠ: ΟΙΚΟΠΕΔΟ ΣΤΡΑΚΗ, ΧΙΟΣ

Άτομο Ι

(Κατά Vallois)

Βάρος οστών: 600 g.

Όγκος οστών: 1,4 l.

Μέσος όρος μεγέθους οστικών τεμαχιδίων: Απροσδιόριστος λόγω της καταστάσης των οστών. Πρόκειται για τρίμματα και απολεπίσματα οστών κυρίως.

Τεμαχίδια οστών κρανίου: 29, εκ των οποίων: 3 διεργιγμένα στους διπλούς, μέσος όρος πάχους οστικών τεμαχιδίων κρανίου: 2,96 mm, τεμαχίδια

οστών κρανίου με ραφές συνανθρώσεων: 7, βαθμός σύγκλισης ραφών συναθρώσεων: I-II, βαθμός καύσεως οστών κρανίου: 2-1, χρώμα: Λευκό.

Τεμαχίδια οστών με αρθρικές επιφάνειες: 47, Β. καύσεως: 4, χρώμα: φαιό-γκρίζο.

Τεμαχίδια οστών άκρων: 32, μέσος όρος πάχους οστικών τεμαχιδίων 2,5 mm. Βαθμός καύσεως: 4-2, χρώμα: γκρίζο - υποκίτρινο.

Τεμαχίδια άλλων οστών: 3, εκ του βραχιονίου (humerus) ζώου, πρόκειται για αιγοπρόβατο (ovicapricol).

Κατά την ανάλυση του ανθρωπολογικού υλικού βρέθηκαν:

α) εκ του κρανίου:

Δύο τεμαχίδια εκ του ινιακού. Χρώμα: Λευκό.

Αμφότερα τα λιθουειδή οστά. Χρώμα: Λευκό. Τρίμμα μαστοειδούς απόφυσης πιθανόν δεξιάς. Χρώμα: Λευκό.

β) εκ του κάτω γναθικού:

Κονδυλοειδής απόρρηση (δεξιά). Χρώμα: Γκρίζο.

γ) εκ των φατνείων αμφοτέρων των γναθικών: Διακρίνονται τα φατνεία αμφοτέρων κεντρικών κοπτήρων κάτω γναθικού μετά της Spina mentalis.

δ) εκ των οδόντων:

Διατηρούνται ένας δίρριζος προγομφίος I (πιθανότατα του άνω γναθικού), ένας δίρριζος γομφίος πιθανόν I (του κάτω γναθικού), ένας δίρριζος γομφίος πιθανόν II (του κάτω γναθικού).

ε) εκ των ωμοπλάτων:

Η αρθρική επιφάνεια (Cavitas glenoidalis) της δεξιάς ωμοπλάτης. Χρώμα: Γκρίζο.

ζ) εκ των άκρων:

Τεμαχίδιο βραχιονίου εκ του κάτω τριτημορίου (distalis), διακρίνονται τεμαχίδια κερκίδας και ωλένης (πιθανότατα δεξιάς αντίχειρος). Χρώμα: Γκρίζο. Διατηρούνται τέσσερεις φάλαγγες χειρός χωρίς τις αρθρικές επιφάνειες.

η) εκ των κάτω άκρων:

Τεμαχίδιο μηριαίου (δεξιού) παρά του μείζονα τροχαντήρα, τεμαχίδιο κνήμης εκ του άνω τριτημορίου (proximalis) παρά τω Tuberositas tibiae, τεμαχίδιο περόνης παρά τω Caput fibulae. Χρώμα: Γκρίζο.

Για την ανάλυση του ανθρωπολογικού υλικού η συλλογή των οστών έγινε αρκετά αντιπροσωπευτικά από σχεδόν όλα τα τμήματα του σκελετού μετά τη

καύση. Η ένταση της πυράς (Θερμοκρασία) έφτασε σε υψηλά επίπεδα. Βεβαίως η ένταση της πυράς ήταν μεγαλύτερη προς το κέντρο και ασθενέστερη προς τα άκρα *medialis & lateralis* αντιστοίχως του ατόμου (Α). Οι υψηλές θερμοκρασίες που αναπτύχθηκαν είχαν σαν αποτέλεσμα την σχεδόν ολοκληρωμένη απανθράκωση των λεπτότερων και πλουσιώτερων σε οργανικές ουσίες οστών. Αυτός είναι και ο πιθανώτερος λόγος της παρουσίας των εξαιρετικά διαμελισμένων οστικών τεμαχιδίων (τρίμματα), εάν βέβαια αγνοηθεί η περίπτωση της αναταραχής των οστών (εντός της τεφροδόχου) από τον ανθρωπογενή παράγοντα.

Σ υ μ π έ ρ α σ μ α: Το άτομο (Α) είναι γένους θηλυκού, ηλικίας νεαρού ενήλικα. Η αιτία θανάτου δεν ήταν δυνατόν να διαπιστωθεί, καθώς επίσης παθολογικές καταστάσεις ή διακεκριμένα χαρακτηριστικά.

ΤΕΦΡΟΔΟΧΟΣ Δ (3774)

Άτομο Ι

(Κατά Vallois)

Βάρος οστών: 800 g.

Όγκος οστών: 2,0 l.

Μέσος όρος μεγέθους οστικών τεμαχιδίων: 1,5 cm.

Τεμαχίδια οστών κρανίου: 100, εκ των οποίων: 19 διερρηγμένα στους διπλούς.

Μέσος όρος πάχους οστικών τεμαχιδίων κρανίου: 3,9 mm, τεμαχίδια οστών κρανίου με ραφές συναρθρώσεων: 12, βαθμός σύγκλισης ραφών συναρθρώσεων: I-II. Βαθμός καύσεως οστών κρανίου: 3, χρώμα: Γκρίζο-Λευκό.

Τεμαχίδια οστών με αρθρικές επιφάνειες: 20, βαθμός καύσεως: 4-3, χρώμα: Φαιο, Γκρίζο, Λευκό.

Τεμαχίδια οστών άκρων: 44, Μέσος όρος πάχους οστικών τεμαχιδίων: 3.1 mm.

Βαθμός καύσεως: 5-3, χρώμα: Φαίο, Γκρίζο, υποκίτρινο, λευκό.

Διακρίνονται τεμαχίδια καθώς και ολόκληρα όστρεα (θάλαμοι), ελικοειδή περιστραμμένα, μεγέθους περίπου φακής ανήκοντα στον Έλικα ή Κοχλία τον πωματία (*Helix Pomatia*), Γαστερόποδα, έκτη συνομοταξία.

Οι κοχλίες εισήλθαν στην τεφροδόχο από οπή που υπήρχε στο χείλος της τεφροδόχου.

Εκ της κογχυολίνης (οργανικής ουσίας δι' εκκρίσεως της οποίας εν μέρει σχηματίζεται το όστρακον) καθώς και εκ του ανθρακικού ασβεστίου, υγρασίας,

και πιθανότατα πολλών μικροοργανισμών ζώντων σ' αυτό το περιβάλλον, πιστεύεται ότι προέρχονται τα ίχνη *Hymus* που βρέθηκαν.

Κατά την ανάλυση του ανθρωπολογικού υλικού βρέθηκαν:

α) εκ του κρανίου:

Τεμαχίδιο μετωπικού (αριστερό ημιμόριο) μετά της μετωπικοζυμωτικής συνάρθρωσης και υπερόφριο τόξο με άνω έξω ημιμόριο (*lateralis*) της οφθαλμικής κόγχης. Χρώμα: Κίτρινο-Λευκό.

Τεμαχίδιο μετωπικού (δεξιό ημιμόριο) όπου διακρίνεται παρά τω υπερόφριο τόξο το άνω έξω τριτημόριο της οφθαλμικής κόγχης. Χρώμα: Γκρίζο.

Εκ του ινιακού: Διακρίνεται τεμαχίδιο πιθανότατα της βασικής μοίρας. Διατηρείται η κονδυλική απόφυση του ινιακού (απροσδιορίστου πλευράς).

Εκ των κροταφικών: Αμφότερα τα λιθοειδή οστά. Χρώμα: Υποκίτρινο-Λευκό.

Τεμαχίδιο (άριστερό ημιμόριο) της μαστοειδούς απόφυσης. Χρώμα: Γκρίζο.

Τεμαχίδιο (δεξιού ημιμόριου) της μαστοειδούς απόφυσης. Χρώμα: Κίτρινο.

Εκ του ρινικού: Τεμαχίδιο μετά της μετωπικορινικής συνάρθρωσης.

Εκ του άνω γναθικού: Διακρίνεται τεμαχίδιο της ύλης του ρινικού διαφράγματος. Διατηρείται τεμαχίδιο ουρανίσκου (*Os palatinum*) όπου διακρίνεται η συνάρθρωση (*Sutura palatina mediana*).

β) εκ της κάτω σιαγώνος:

Τεμαχίδιο της κορωνοειδούς απόφυσης (απροσδιόριστο δεξιάς ή αριστερής).

Τεμαχίδιο μετά φατνείων (δ. ημιμόριο). Βλ. Φατνεία.

γ) εκ των φατνείων αμφοτέρων των γναθικών:

Διακρίνονται εκ του άνω γναθικού τα φατνεία δίρριζου προγομφίου I και τρίρριζου γομφίου (απροσδιορίστου αριστερού ή δεξιού).

Διακρίνονται εκ του κάτω γναθικού τα φατνεία μονόρριζου προγομφίου II και δίρριζου γομφίου I (δεξιού ημιμόριου).

Τρίμα φατνείου πιθανώς κυνόδοντα (αδύνατο να προσδιοριστεί περαιτέρω).

δ) εκ των ωμοπλάτων:

Τεμαχίδιο αρθρικής επιφάνειας (*Cavitas glenoidalis*) αριστερού μορίου.

ε) εκ των άνω άκρων:

Τεμαχίδιο αρθρικής επιφάνειας βραχιωνίου (*Caput humerus*) απροσδιορίστου δεξιού ή αριστερού.

ζ) εκ των κάτω άκρων:

Τεμάχιο μηριαίου εκ του δευτέρου τριτημορίου proximalis της κεφαλής του μηριαίου, όπου διακρίνονται η *Linea aspera* και το *Foramen nutritium*. Μέσος όρος πάχους οστικού τεμαχιδίου 4 mm., Χρώμα: Υποκίτρινο. Τεμαχίδιο μηριαίου (αριστερό μόριο) εκ του άνω τριτημορίου proximalis της κεφαλής του μηριαίου, όπου διακρίνονται τεμαχίδιο της αρθρικής επιφάνειας και ελάχιστο τεμαχίδιο του μείζονα τροχαντήρα. Χρώμα: Γκριζο.

Κατά τήν ανάλυση του ανθρωπολογικού υλικού της τεφροδόχου Δ διαπιστώθηκε η παρουσία και δευτέρου ατόμου:

Άτομο II

α) εκ του κρανίου:

Τεμαχίδιο του άνω γναθικού με φατνείο γομφίου I (δεξιού ημιμορίου).

Τεμαχίδιο κάτω γναθικού (δεξι ήμιμόριο) με γομφίο I.O γομφίος I βρέθηκε κλεισμένος εντός του φατνείου ασχημάτιστος ως προς τη ρίζα (αγέννητος).

Φατνεία αμφοτέρων των ημιμορίων των κεντρικών και πλάγιων κοπτήρων.

Προγομφίος (απροσδιόριστο δεξιού ή αριστερού ημιμορίου, άνω ή κάτω γναθικού), του οποίου η ρίζα (εν μέρει κατεστραμμένη) δεν είναι εντελώς σχηματισμένη. Πρόκειται πιθανά για δίρριζο προγομφίο I.

Η ανάλυση του ανθρωπολογικού υλικού παρουσιάζει συλλογή οστικών τεμαχιδίων κυρίως εκ του κρανίου και των άκρων. Η ένταση της πυράς ήταν μεγαλύτερη στο κέντρο και ασθενέστερη προς τα άκρα. Οι συστροφές και ρικνώσεις των οστών παρατηρούνται κυρίως στη περιοχή του κρανίου όπου και σημειώθηκαν οι υψηλότερες θερμοκρασίες.

Συμπέρασμα: Το άτομο I της τεφροδόχου (Δ) είναι γένους θηλυκού, ηλικίας νεαρού ενήλικα.

Το άτομο II της ίδιας τεφροδόχου (Δ) είναι απροσδιοριστου γένους, ηλικίας (ως εκ του μεγέθους, του σχήματος και των διαστάσεων δοντιών) βρεφικής ηλικίας (Infans I) και πιθανώτατα όχι μεγαλύτερο των 1^{1/2}-2 χρόνων.

ΓΕΝΙΚΑ:

Ο βαθμός καύσεως των οστών σημειώθηκε βάσει της κλίμακας Chochoł, κατά τον οποίο η ατελέστερη καύση σημειώνεται με βαθμό (5) και η τελειότερη με βαθμό (1).

Το χρώμα των οστών είναι ανάλογο και ποικίλει από φαιό έως λευκό.

Η ένταση της πυράς πρέπει να έφτανε σε αρκετά μεγάλες θερμοκρασίες, ένδειξη ότι η τεχνική των καύσεων ήταν γνωστή και αρκετά ανεπτυγμένη, αποτελώντας μέρος συνήθους ταφικού εθίμου.

Τα περισσότερα οστικά τεμαχίδια είχαν ένα βαθμό καύσεως (3). Πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν ότι κατά την συλλογή των οστών για την εναπόθεση τους σε τεφροδόχο συλλέγονται τα μεγαλύτερα και ισχυρότερα τεμαχίδια. Το είδος ή η ποιότητα του ξύλου που χρησιμοποιήθηκε για τη πυρά δεν μπόρεσε να διαπιστωθεί λόγω ελλείψεως στοιχείων.

Ο προσδιορισμός του γένους και της ηλικίας έγινε βάσει της στατιστικής μεθόδου του N-G, Gejval.

Ανακεφαλαιώνοντας:

- Τεφροδόχος Α Σαλαλέ: Άτομο γένους αρσενικού, ηλικίας νεαρού ενήλικα: (23-28),
βάρος οστών 1700 g, όγκος οστών 2,8 l.
- Τεφροδόχος Α Συράκη: Άτομο γένους θηλυκού, ηλικίας νεαρού ενήλικα(*),
βάρος οστών 600 g, όγκος οστών 1.4 l.
- Τεφροδόχος Δ Συράκη: Άτομο Ι γένους θηλυκού, ηλικίας νεαρού ενήλικα,
βάρος οστών 800 g, όγκος οστών 2.0 l.
Άτομο ΙΙ γένους απροσδιόριστου, βρεφικής ηλικίας Ι πιθανώτατα όχι μεγαλύτερο των $1^{1/2}$ -2 χρόνων.

(*) Ηλικία ενήλικα= 18/20-35/40 χρόνων.

S U M M A R Y

A. ANGELARAKIS

An Analysis of Skeletal Material

In the South-East part of the town of Khios were found three stone burial urns dating from the Archaic period. These urns contained selected, cremated human skeletal material; both cranial and post cranial bones were present. Urn I contained the remains of a young adult male whose age at the time of his death was 23-28. Urn II held the remains of a young adult female and a single ovicaprid humerus fragment (also cremated). In Urn III were discovered the remains of a young adult female together with those of another individual in the age group of «Infants I». The fact that the remains were very well cremated suggests that cremation may have been a commonly practised form of burial. No indication of particular pathological conditions were observed; other non-metric variations were similarly absent.